

RABBİ VE MİSTİK OLARAK ŞİMON BAR YOHAY'IN YAHUDİLİK İÇİN ÖNEMİ VE MEVLÂNA/MEVLEVİ GELENEKLE BAZI BENZERLİKLERİ

THE IMPORTANCE OF SHIMON BAR YOCHAI AS A RABBI AND MYSTIC IN JUDAISM AND CERTAIN PARALLELS WITH MEVLÂNA/MEVLEVİ TRADITION

ÖMER FARUK ARAZ

DOÇ. DR., MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHIYAT FAKÜLTESİ

DINLER TARİHİ ANABİLİM DALI

ASSOCIATE PROFESSOR, MARMARA UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

DEPARTMENT OF HISTORY OF RELIGIONS

İSTANBUL, TÜRKİYE

omer.araz@marmara.edu.tr

 <http://orcid.org/0000-0002-7425-4164>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1881338>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

3 Şubat / February 2026

Kabul Tarihi / Accepted

2 Haziran / June 2026

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as: Araz, Ömer Faruk "Rabbi ve Mistik Olarak Şimon Bar Yohay'ın Yahudilik İçin Önemi ve Mevlâna/Mevlevi Gelenekle Bazı Benzerlikleri [The Importance of Shimon bar Yochai as a Rabbi and Mystic in Judaism and Certain Parallels with Mevlâna/Mevlevi Tradition]. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 13/1 (Haziran/June 2026): 55-75.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Lisans / License: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) /Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0).

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdersisi@kilis.edu.tr

RABBİ VE MİSTİK OLARAK ŞİMON BAR YOHAY'IN YAHUDİLİK İÇİN ÖNEMİ VE MEVLÂNA/MEVLEVİ GELENEKLE BAZI BENZERLİKLERİ¹

Öz

Miladi 2.yy'da yaşadığı bilinen Şimon bar Yohay (RaşBY) (שמעון בר יוחאי) Yahudilik açısından birkaç yönüyle büyük önemi haizdir. Özellikle mistik yönüyle ön plana çıkan bu Yahudi âlimi aynı zamanda halaha ile ilgili konularda da büyük bir otorite kabul edilmektedir. Rabbi Akiva'nın en önemli talebelerinden birisi olduğu gibi, mistik açıdan hocasından aldığı ilahi sırların son halkası ve onun manevi mirasının temsilcisi olarak görülür. MS 132 yılında başlayan Bar Kohba İsyanı'yla bağlantılı olarak hocası Akiva'nın tutuklanması sonrasında bile ondan istifade edebilmek için Akiva'nın tutulduğu cezaevine girmenin çeşitli yollarını bulduğu anlatılır. Başta *Talmud* ve Midraşlar olmak üzere Yahudi dini literatüründe kendisiyle ilgili çok sayıda rivayet yer alır. Bunların bazıları mucizevi anlatılar olarak Yahudi mistisizminin en meşhurları arasındadır. Özellikle Galile bölgesinde on üç yıl boyunca bir mağarada inzivaya çekilmesi ve bu sırada ilahi sırlara erişmesi; inziva sonrası bakışlarını yönelttiği her yeri yakacak bir kudrete sahip olması; meleklerle sohbet etmesi ve onlardan bazı ilahi sırlar öğrenmesi; ölümü bir tür sevgiyle buluşma, sevinç ya da düğün günü (Yom ha-Hillula/ יום ההילולא) gibi değerlendirmesi ve kendisinden sonra vefat yıldönümünün neşe ve coşku dolu faaliyetlerle yâd edilmesini istemesi bu rivayetlerin en bilinenleridir. Bütün bu anlatılanlardan dolayı Yahudi dini literatürünün zirve eseri kabul edilen *Zohar* ona ilave edilmiştir. Her ne kadar *Zohar*'ın yazarı olarak onu kabul etmek abartılı olsa da bu geleneğin en önemli kaynaklarından/kurucularından biri olduğu da aşîkârdır. Zaten bu eserin *İdra Zuta* (Küçük Meclis) isimli bölümü onun vefatını anlatması bu durumun en önemli göstergelerindendir. Halaha alanında da önemli bir isim olarak kabul edilen Şimon bar Yohay'a *Tanah*'ın Çıkış Kitabının bir tefsiri olan *Şimon bar Yohay Mehiltas* isimli eser atfedilmektedir. Bunun yanı sıra *Mişna*'yı ortaya çıkaracak "Tannaim" adı verilen rab-biler silsilesinin (miladi 1-2. yy) önemli isimleri arasında yer alması sebebiyle de kendisine büyük önem verilmektedir. Bu çalışmada Şimon bar Yohay ile ilgili Yahudi dini literatüründe yer alan temel rivayetlerden hareketle onun mistik anlayışı ve yaşamının kendisinden sonraki devirlere etki eden önemli noktaları çeşitli mukayeselerle izah edilmeye çalışılacak; ayrıca onun mistik ve halaha alanlarında Yahudi dini literatürüne katkısına da ışık tutmaya çalışılacaktır. Ancak bu yapılırken bir taraftan Rabbâni Yahudiliğin nasıl bir rabbi profili inşa etmeye çalıştığına, bu doğrultuda rivayetleri kendi gündemlerine göre nasıl kullandıklarına dikkat çekilecek; diğer taraftan Şimon bar Yohay'ın mistik yönü ile İslam tasavvuf geleneğinin önemli isimlerinden Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ve Mevlvî ekol arasında bazı hususlarda tespit edilen benzerliklere de işaret edilecektir. Çalışmada yoğun olarak iki metot kullanılmıştır. Şimon bar Yohay'ın hayatı ve Yahudilik için öneminin anlatıldığı kısımlarda deskriptif yöntemle başvurulmuş; bu ismin bazı yönlerden Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ya da Mevlevi geleneği ile benzeştiği düşünülen kısımlarla ilgili olarak mukayese metodu kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda Şimon bar Yohay ile Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin hayat hikâyeleri, dini kişilikleri, kendi dinlerinde mistik literatüre yaptıkları büyük katkılar açısından önemli benzerlikler olduğuna işaret edilmiş; özellikle "ölüm"e yaklaşımları ve ölüm yıldönümlerine verdikleri isimlerin aynı olduğu, her iki ismin sevenleri tarafından ölüm yıldönümleri benzer yapıda seremoniler icra ettikleri vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Şimon bar Yohay, Zohar, Yom ha-Hillula, Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, Şeb-i Arûs

¹ Bu çalışma, II. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi'nde sözlü olarak sunulan "Şimon bar Yohay'ın Hayatı ve Yahudi Dini Literatürü İçin Önemi" isimli tebliğin geliştirilmiş halidir.

THE IMPORTANCE OF SHIMON BAR YOCHAI AS A RABBI AND MYSTIC IN JUDAISM AND CERTAIN PARALLELS WITH MEVLÂNÂ/MEVLEVI TRADITION

Abstract

Shimon bar Yochai (RaŞBY), who is known to have lived in the second century CE, is of great importance in Judaism for several aspects. While distinguished primarily by his mystical dimension, this Jewish scholar is simultaneously accepted as a great authority in Halakhic matters. As one of the most prominent disciples of Rabbi Akiva, he is regarded as the final link in the chain of divine secrets received from his teacher and the representative of his spiritual legacy. It is recounted that even after Rabbi Akiva was imprisoned in connection with the Bar Kokhba Revolt, which began in 132 CE, Shimon bar Yochai devised various means to infiltrate the prison in order to continue deriving wisdom from him. There are many narrative about him in Jewish religious literature, especially in Talmud. Some of these miraculous narratives are among the most famous in Jewish Mysticism. Notable among these traditions are his thirteen-year seclusion in a cave in the Galilee region, during which he attained divine secrets; his possession of a power capable of scorching wherever he directed his gaze upon emerging from seclusion; his conversations with angels to learn divine mysteries; his interpretation of death as a reunion with the beloved, a moment of joy, or a wedding day (Yom ha-Hillula/יום ההילולא); and his request that his death anniversary be commemorated with festivities and jubilation. Because of these narratives, Zohar is attributed to him, which it is masterpiece of Jewish mysticism. Due to these accounts, the Zohar, considered the magnum opus of Jewish mystical literature, has been ascribed to him. Although regarding him as the sole author of the Zohar may be an exaggeration, it is evident that he is one of the foundational figures and sources of this tradition. Indeed, the fact that the section of the work titled *Idra Zuta* recounts his passing is a significant indicator of this status. In the realm of Halakha, Shimon bar Yochai is also recognized as a pivotal figure within the Jewish tradition; the work *Mekhilta de-Rabbi Shimon bar Yochai*, a commentary on the Book of Exodus, is attributed to him. Furthermore, he is accorded great importance for being among the significant names of the Tannaim lineage (1st–2nd centuries CE), the sages responsible for the compilation of the Mishnah. Based on primary narratives in Jewish religious literature, this study aims to elucidate Shimon bar Yochai's mystical understanding and the significant aspects of his life that influenced subsequent eras through various comparisons; it also seeks to shed light on his contributions to both the mystical and Halakhic fields of Jewish religious literature. In doing so, attention is drawn to how Rabbinic Judaism attempted to construct a specific rabbinic profile and how they appropriated these narratives to fit their own agenda. Conversely, the study points out parallels identified between the mystical aspect of Shimon bar Yochai and Jalal al-Din Rumi, a prominent figure in the Islamic Sufi tradition, as well as the Mevlevi school. Two primary methodologies have been employed in this study: the descriptive method is used in sections detailing Shimon bar Yochai's life and his significance to Judaism, while the comparative method is utilized in sections where his attributes are thought to resemble those of Jalal al-Din Rumi or the Mevlevi tradition. The study concludes by highlighting significant similarities between Shimon bar Yochai and Jalal al-Din Rumi in terms of their life stories, religious personalities, and major contributions to the mystical literature of their respective religions. Particular emphasis is placed on their approaches to "death," the identical nomenclature used for their death anniversaries, and the similar nature of the ceremonies performed by their devotees on these anniversaries.

Keywords: History of Religions, Shimon bar Yochai, Zohar, Yom ha-Hillula, Mevlâna Jalaluddin Rumi, Şeb-i Arûs

GİRİŞ

Şimon bar Yohay (RaşBY)² miladi 2. yüzyılda yaşamış bir Yahudi rabbisidir. İkinci Mabad'ın M.S. 70 yılında Titus tarafından yıkılışı sonrasında ortaya çıkan ve kaynaklarda “Rabbânî Yahudilik” olarak ifade edilen din anlayışının kurucu isimlerinden birisidir. Kaynaklarda çok yönlü bir kişilik olarak anlatılan bu isim hem klasik Yahudi dini literatürünün derlenmiş ilk çalışması olan *Mişna*'nın teşekkülünde önemli etkileri olmuş, hem de bazı tannaim dönemi³ midraşlarının yazarı/derleyicisi olarak dikkat çekmiştir. Bu özellikleri bir tarafa, Yahudi gelenekte onun mistik yönünün çok daha ağır bastığı görülmektedir. Bu doğrultuda hem *Kabala*'nın zirve eseri kabul edilen *Zohar*'ın ona nispet edilmesi sebebiyle mistik literatürün en büyük isimlerinden birisi olması yönüyle, hem de bir mağarada on üç yıl boyunca münzevi şekilde yaşaması, bu sırada meleklerle konuşması, buradan çıktığında bakışlarıyla etrafını yakması, müritlerinin önünde vadiyi altınla doldurması ve vefat ettiği günün bir düğün günü gibi neşeyle yad edilmesini istemesi gibi yaşadığı mistik halleri sebebiyle son derece dikkat çeken bir kişi olmuştur.

Şimon bar Yohay'ın üstte işaret edilen bu profilinin bazı yönleri İslam tasavvufunun en önemli isimlerinden birisi olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'yi ya da Mevlevî geleneği hatırlatmaktadır. Bu çalışmanın ana odağını Şimon bar Yohay'ın çeşitli açılardan Yahudi gelenek için önemini bizzat klasik Yahudi kaynaklardan hareketle ortaya çıkarmak, ya da Yahudiliğin klasik literatürü vasıtasıyla rabbânî Yahudiliğin kurucu isimlerinden birisi olarak takdim edilen bir kişi için nasıl bir profil kurgulandığını göstermeye çalışmak oluşturmaktadır. Bununla birlikte özellikle onun mistik yönü ile Mevlâna Celâleddin-i Rûmî arasında var olduğu görülen bazı benzerliklere işaret edilmeye çalışmak suretiyle konuya yeni bir boyut katmak amaçlanmaktadır. Bu noktada ülkemizde Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin bilinirliği dikkate alınarak onun hayatı ile ilgili bilgi verilmeden doğrudan iki isim arasındaki benzerlikler üzerinde durulması tercih edilmiştir.

Bu çalışma literatüre katkı açısından son derece özgündür. Yapılan incelemede Türkçe literatürde Şimon bar Yohay ile ilgili doğrudan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Buna ilaveten ülkemizde Yahudi mistisizmi ve İslam Ta-

² Yahudi tarihinde önemli din adamlarının isimlerinin baş harflerinden hareketle kısaltmalar, akronimler oluşturma geleneği vardır. Rabbi Şimon bar Yohay'ın isminin ilk harflerinden hareketle de onun için “Raşby” kısaltması üretilmiş ve kullanılmıştır.

³ Yahudi geleneğinde miladi 1. ve 2. yy.'larda yaşamış ve *Mişna* adı verilen dini hukuk metninin ortaya çıkışını sağlamış ilim adamları tabakasına verilen genel isimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Araz, *Yahudilikte Tefsir Geleneği* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 130-134.

savvufu arasındaki ilişki ya da benzerlik üzerine mukayeseli çalışmalar da yok denecek kadar azdır.⁴ Dünyada Yahudi mistisizmi ve İslam Tasavvufu ilişkisi üzerine önemli çalışmalar yapan birkaç isim vardır. Paul B. Fenton ve Moshe Idel bunların önde gelenlerindendir. Ancak onların çalışmalarında da doğrudan bu iki isimle ilgili bir benzerlik/mukayeseye rastlanmamıştır. Dolayısıyla hem Yahudilik açısından çok önemli bir isim olan Şimon bar Yohay hakkında bilgi vermesi hem de bu isimle Müslüman bir mutasavvıf olan Mevlâna Celâleddin-i Rûmî arasında farklı açılardan benzerlikler ortaya koyması açısından bu çalışma literatürde bir ilk olacaktır.

1- ŞİMON BAR YOHAY'IN HAYATI⁵

Miladi 2. yüzyılda yaşadığı bilinen Şimon bar Yohay'ın hayatının ilk dönemleri ile ilgili kaynaklarda pek bilgi yoktur. Sadece kuzey Filistin'in Galile/Celile bölgesinde doğduğu ve babası Yohay'ın Romalı yetkililerle yakın diyalog içerisinde yaşayan siyasi bir kişilik olduğu belirtilmektedir. Hayatının sonraki dönemiyle ilgili ve ailesiyle ilgili bilgiler sınırlı kalmıştır. Oğlu Eliezer de tannaim döneminin önemli rabbileri arasında zikredilir. Bir kızı olduğu ve onu da dönemin bilinen rabbilerinden Pinhas ben Yair ile evlendirdiği de kaynaklarda yer almıştır.⁶

Yahudi kaynaklarında “Çok öğrenen, az unutan” şeklinde tavsif edilen⁷ Şimon bar Yohay'ın öğrencilik hayatıyla ilgili iki ayrıntı dikkat çekmektedir. İlk olarak onun Yavne'de, aynı zamanda “Nasi” olan Rabban Gamliel II ve R. Yehoşua b. Hananya gibi isimlerden dersler okuduğu ifade edilir.⁸ Ancak kaynaklarda asıl vurgulanan şey, onun Rabbânî Yahudiliğin en büyük isimlerinden Rabbi Akiva'nın en önemli talebelerinden birisi olmasıdır. *Talmud*'a göre Akiva'nın 12000 talebesi kısa dönem içinde ölmüştür. Rabbânî gelenek bunun nedeni olarak talebelerin birbirlerine gereken saygıyı göstermedikleri için ilahi gazaba uğradıklarını söylese de böyle toplu ölümler kuvvetle muhtemel bir salgın hastalığın sonucunda gerçekleşmiştir. İşte böylesine büyük bir felaket sonrasında Akiva öncelikle kendisine beş talebe seçerek bunları eğitmiştir. Bunlar Rabbi Meir, Rabbi Yehuda, Rabbi Yosei,

⁴ Bu konuda rastladığımız doğrudan tek çalışma için bkz. Müberra Aygündüz, *Tasavvufun Yahudi Mistisizmine Etkisi, Bahya İbn Pakuda Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Tercüme bir makale için de ayrıca bkz. Paul B. Fenton, “Yahudi Mistisizmi ve İslam Tasavvufunda Evliyâ Hiyerarşisi”, çev. Salih Çift, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007), 369-391.

⁵ Şimon bar Yohay'ın hayatının genel hatlarına burada yer verilecektir. Ancak onun hayatındaki rabbi ya da mistik karakterini öne çıkaran rivayetler altta, ilgili başlıklar altında aktarılacaktır.

⁶ *Babil Talmudu* (Erişim 26 Şubat 2021), Shabbat 33b, Sukkah 45b.

⁷ *Avot deRabbi Nathan* (Sefaria) (Erişim 15 Mayıs 2025), 18.

⁸ *BT*, Berakhot 27b-28a.

Rabbi Şimon ve Rabbi Eliezer ben Şamuadır.⁹ Görüldüğü üzere her biri rabbânî Yahudiliğin en önemli isimleri olan bu kişilerden biri de Şimon bar Yohay'dır.

Hocası Rabbi Akiva'nın yanında on üç yıl boyunca Şifahi Tora eğitimi aldığı, hatta hocasının ona "oğlum" diye hitap ettiği¹⁰ ifade edilen Şimon bar Yohay, her şart ve durumda eğitimine devam etmeye çalışmıştır.¹¹ Hocası Akiva'nın Roma yönetimince tutuklanması sonrasında hocasının hapis tutulduğu yerde de ona ulaşmanın bir yolunu bularak Akiva'dan kendisine ders vermesini istemiş, Akiva ise Roma'nın getirdiği yasak sebebiyle onun bir zarar görmemesi için bu talebi geri çevirmiştir. Şimon bar Yohay bu duruma beklenmedik şekilde tepki göstermiş, eğer kendisine eğitim vermezse babasıyla konuşarak onu Romalı yöneticilere şikâyet edeceğini ve hapis şartlarını ağırlaştıracağını söylemiştir. Her ne kadar bu rivayet Şimon bar Yohay için zahiren çok olumsuz bir ifade ve durum olarak görülse de Yahudi geleneği bunu farklı şekilde yorumlamış, onun niyetinin burada ifade ettiği şeyi yapmak olmadığı, ilim aşkıyla bu cümleleri kurduğu ileri sürülmüştür. Zaten devamında Akiva'nın da ona bir şeyler öğrettiğinin rivayet edilmesi¹² bu durumun delili sayılmıştır.

Bu rivayet bir tarafa Şimon bar Yohay'ın, hocası Rabbi Akiva'ya bağlılığı ve hayranlığı hemen her kaynakta vurgulanmaktadır. Rabbi Şimon talebelerine, kendisini can kulağıyla dinlemelerini, çünkü onlara aktardığı öğretilerin hocası Akiva'nın öğretilerinin en seçkinleri olduğunu söylemiştir.¹³ Ancak bunun yanı sıra hukuki (halahik) alanda bazı hususlarda kendi görüşlerinin hocasının görüşünden daha isabetli olduğu bizzat Rabbi Şimon'a atfedilen ifadelerde yer almaktadır.¹⁴

Şimon bar Yohay karşımıza bir başka önemli sahnede de çıkarılmaktadır. Bar Kohba İsyanı sonrasında Roma yönetimi tarafından Yahudilere Tora ve Talmud eğitimi yasaklanmasıyla Filistin Yahudi cemaati bu durumdan çok kötü etkilenmiştir. Aynı yasak kapsamında rabbilerin, eğitimini tamamlayan talebelerini rabbi olarak atamalarına da yasak getirilmiş, böylece Yahudi cemaatler dini hayatlarını çekip çevirecek ve onlara liderlik edecek din adamından mahrum bırakılmak istenmişti. Böyle zor şartlar altında Rabbi Yehuda ben Bava, ölüm cezasını göze alarak beş önemli ismin atamasını

⁹ BT, Yevamot 62b.

¹⁰ BT, Meilah 7a.

¹¹ Kaufman Kohler - Max Seligsohn, "Simeon bar Yochai", *The Jewish Encyclopaedia* (New York and London: Funk and Wagnalls Company, 1905), 12/359.

¹² BT, Pesachim 112a.

¹³ BT, Gittin 67a.

¹⁴ *Sifrei Devarim*, çev. R. Shraga Silverstein (Sefaria) (Erişim 20 Haziran 2022), 31.

yapmıştır. Bu isimler arasında Şimon bar Yohay da vardır.¹⁵ Dolayısıyla Rabbi Şimon, Yahudi kaynaklarınca Bar Kohba isyanı sonrasında, başta hocası Akiva gibi çok önemli Yahudi rabbilerinin infaz edilmesi neticesinde Galile bölgesinde geleneksel Yahudi dini eğitimini yeniden tesis etmeye çabalayan önemli isimlerden birisi konumunda takdim edilmektedir.

Şimon bar Yohay'ın yaşadığı dönemin zorlu şartları altında dahi Romalılarla ilgili tamamen olumsuz bir tutum içinde olduğu rivayet edilir. Bazı rabbilerin Romalılarla ilişkileri sıcak tutmak ya da onların şerlerinden uzak olmak için Romalıları takdir etmesine ya da en azından sessiz kalıp onlara alenen karşı gelmemesine rağmen Şimon bar Yohay onlara karşı açık muhalefetini sürdürür. Onların şehirlerdeki imar faaliyetlerine yönelik rabbilerden bazı olumlu cümleler duyunca buna itiraz ederek, Romalıların yaptığı tüm binaları kendi emellerine hizmet için inşa ettiklerini, Pazar yerlerini fahişelerin mesken tutması için inşa ettiklerini, hamamları kendilerini şımartmak için, köprüleri de vergi toplamak için yaptıklarını söyler. Onun bir topluluğun önünde söylediği bu sözlerinden Romalıların haberdar olduğu ve bu sebeple ölüm cezasına çarptırıldığı ifade edilir.¹⁶

Hakkında verilen hükmü duyunca kaçarak bir süre oğluyla birlikte Bet Midraş'ta saklandığı ve eşinin onlara yiyecek içecek getirdiği, ancak Romalıların kendisine yönelik aramalarının sıkışması üzerine burayı terk edip günümüzde İsrail'in kuzeyinde Pekin isimli yerdeki bir mağaraya sığındığı ifade edilir. Kaynaklara göre Şimon ve oğlu mağarada kaldığı on üç yıl boyunca Tora çalışmayı sürdürürler; böylece kutsal kitabın derin sırlarını keşfederler.¹⁷

On üç yılın sonunda mağaradan ayrılarak kuzey Filistin'de hayatlarını sürdüren Raşby ve oğlu, Yahudi topluma hem bir rabbi olarak dini ahkâm ile ilgili hem de mistik bir bilge olarak ahlak ve maneviyatla ilgili hususlarda liderlik etmeyi sürdürürler.¹⁸ Ancak bütün bunların yanı sıra Roma yönetiminin dikkatini çekmemeye, bunun için de Yahudi toplumun yönetim organı pozisyonundaki Sanhedrin içinde yer almaktan uzak durmaya dikkat ederler.¹⁹

¹⁵ Diğer dört isim yukarıda sayılanlardır. *BT*, Sanhedrin 13b; Talmud'da ayrıca Rabbi Akiva'nın Şimon bar Yohay'a daha önce "semiha" verdiği ama yaşının gençliği sebebiyle meslektaşları tarafından tanınmadığı ifade edilmiştir. Bilgi için bkz. *Kudüs Talmudu* (Sefaria) (Erişim 20 Ekim 2020), Sanhedrin 1:2.

¹⁶ *BT*, Shabbat 33b.

¹⁷ *BT*, Shabbat 33b.

¹⁸ *BT*, Shabbat 147b.

¹⁹ Bu bilginin yanı sıra Yahudi kaynaklarında onun Usha'da oluşturulan "Sanhedrin'e katıldığı ve Rimmon vadisinde takvim düzenlemesiyle ilgili yapılan toplantıya katıldığı şeklinde önceki rivayetlerin tam tersini iddia eden rivayetler de vardır. Bilgi için bkz. Israel Burgansky - Stephen G. Wald, "Siméon bar Yohai", *Encyclopaedia Judaica* (Detroit, New York, San Francisco: Thomson/Gale, 2007), 18/594.

Şimon bar Yohay ömrünün sonuna doğru Meron kentine yerleşmiştir. Bir süre sonra burada, Yahudi takvimine göre 18 Iyar'da, *Lag Ba-Omer* günü vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.²⁰ Günümüzde İsrail'in kuzeyinde Safed kentinin yakınlarında bulunan bu yerleşim yeri Safed ile birlikte halen Yahudi mistiklerinin en önemli merkezleri arasında görülmektedir.

Buraya kadar geleneksel kaynaklarda yer aldığı şekliyle Şimon bar Yohay'ın hayatını aktardık. Ancak Rabbi Şimon ile ilgili rivayetlere odaklanarak onun bazı karakter özellikleri ile ilgili geleneksel anlatıdan farklı çıkarımlarda bulunmak da mümkündür. Bu doğrultuda hocası Akiva'dan da bahseden iki rivayet ile kendisinden aktarılan bir sözüne bakmak yeterli olacaktır. İlk olarak, Akiva'nın talebelerinden sadece R. Meir ve R. Şimon'u rabbi olarak atadığı, bu atama sırasında R.Meir'in liderlik edeceğini ifade etmesi üzerine Raşby'nin yüzünün sarardığı, bu karardan memnun olmadığı görülür.²¹ İkinci rivayette kendisinin hocası Akiva'nın görüşlerinin en özellerini seçip çıkardığını, dolayısıyla görüşlerinin hocasının görüşlerinden daha üstün olduğunu iddia etmektedir.²² İrdeleyeceğimiz üçüncü rivayette Rabbi Şimon kendisini ve oğlunu çok yüce bir konuma yükselterek şöyle söylediği rivayet edilmektedir:

“...Yaratıldığım günden bugüne kadar işlenen günahların cezasından tüm dünyayı bağışlayabilirim. Onun doğruluğuyla kazandığı sevap ve çektiği acılar, tüm dünyanın günahlarının kefaretidir. Oğlum Eliezer'in kazandığı sevap benimkiyle birlikte hesaplansaydı, dünyanın yaratıldığı günden bugüne kadar işlenen günahların cezasından dünyayı bağışlardık...”

Bu rivayetin devamında ise daha da iddialı bir söz söyler:

“Manevi olarak çok üstün konumda olan erdemli kişileri gördüm. Ancak onların sayıları çok azdır. Eğer bin kişi iseler ben ve oğlum onların arasında oluruz. Yüz kişi iseler yine biz aralarında oluruz. Eğer bunlar iki kişi olursa bu durumda bu kişiler ben ve oğlum olur.”²³

Bu üç rivayet birlikte değerlendirildiğinde Rabbi Şimon'un kendisini birlikte eğitim aldığı arkadaşlarından, hatta Yahudi geleneğin çok özel bir konuma yerleştirdiği ve yer yer Hz. Musa ile kıyasladığı hocası Akiva'dan²⁴ bile çok üstün bir konumda gördüğü rahatlıkla söylenebilir. Hatta son rivayete bakıldığında bir “rabbi”nin kendisini Yahudi tarihinde ulu atalar dahil tüm peygamberlerin bile üstünde görmesi söz konusudur. Bütün bun-

²⁰ *Pesikta de-Rab Kahana*, çev. William G. Braude - Israel J. Kapstein (Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1975), Piska 11.

²¹ *KT, Sanhedrin* 1:2.

²² *Sif. Devarim*, 31.

²³ *BT, Sukkah* 45b.

²⁴ Ömer Faruk Araz, *Yahudi Kaynaklarına Göre Hz. Musa* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022), 164-165.

lara rağmen onun bu yaklaşımının gelenek tarafından hiç eleştirilmemesi, rabbâni Yahudiliğin ürünü olan Yahudi klasik kaynaklarında “rabbi”lere biçilen role işaret etmesi açısından ayrıca dikkate değerdir. Bu sebeple söz konusu rivayetlerin rabbâni Yahudiliğin “rabbi”lerin liderliğinde, metne dayalı Yahudilik anlayışlarının ürünü olduğu dikkate alınarak, her zaman eleştirel değerlendirmeye tabi tutularak incelenmesi ve değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir.

2- BİR RABBİ VE HALAHA ÂLİMİ OLARAK ŞİMON BAR YOHAY

Rabbi Şimon, mistik yönünün yanı sıra bir rabbi, Yahudi dini hukuku alanında büyük ve öncü bir isim olarak da dikkat çekmektedir. O, hem halaha konusunda yazdığı -ileri sürülen- eserlerle, hem *Tanah* dışındaki Yahudi dini literatürünün (Şifahi Tora) ilk derlemesi olan *Mişna*’ya olan etkisiyle hem de bir rabbi olarak yetiştirdiği talebeleri ve topluma liderlik etmesiyle de öne çıkmaktadır.

Şimon bar Yohay *Mişna*, *Talmud* ve midraşların teşekkülünde son derece önemli bir isimdir. Bu doğrultuda, Şimon bar Yohay’ın klasik midraşlardan bazılarının yazarı olduğu iddia edilmektedir. Bu eserlerden ilki *Mehilta* isimli çalışmadır. Çıkış kitabı üzerine, bu kitabın düzenini esas alarak²⁵ yazılmış bir Midraş olan *Mehilta de Rabbi Şimon bar Yohay*, adından da belli olduğu üzere Raşby’ye izafe edilmektedir. Ona atfedilen ikinci eser ise *Sifre* adı verilen çalışmadır. Tora’nın Sayılar ve Tesniye kitaplarına yönelik halaha ağırlıklı midraşlar *Sifre* ismiyle anılırlar. Yahudi literatüründe bu isimle başlayan birkaç kitap bulunmaktadır. Şimon bar Yohay’a ait olduğu öne sürülen çalışma *Sifre Devarim* (*Sifre Deuteronomy/ Tesniye Sifresi*)dir.²⁶ Her ne kadar günümüzde bu eserlerin de aralarında olduğu ilk midraşlar bir yazardan ziyade birkaç redaksiyon basamağı sonrasında ortaya çıktığı genel olarak kabul edilse de Şimon bar Yohay’ın bu eserlerin bir kısmının bile yazarı olması durumu onu Yahudi dini literatürü için önemli bir isim kılmaya yetecektir.

Şimon bar Yohay sadece bu eserlerin yazarı olması hasebiyle değil, aynı zamanda bu eserlerde yer alan ancak ravisi zikredilmeyen görüşlerin kendisine izafe edilmesiyle de önemli bir isimdir. Bu doğrultuda Sayılar ve Tesniye *Sifre*’lerinde isimsiz olarak zikredilen baraytaların²⁷ Rabbi Şimon’a ait

²⁵ Midraşlar ya açıkladıkları kitabın düzenine göre ya da bu kitapların sinagoglarda okunma sistemini esas alarak hazırlanmıştır. Birincisine “tefsir tarzı midraşlar/exegetic”, ikincisine de “vaaz tarzı midraşlar/homiletic” adı verilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Araz, *Yahudilikte Tefsir Gelenegi*, 249-268.

²⁶ Araz, *Yahudilikte Tefsir Gelenegi*, 235-237, 245-249.

²⁷ Barayta Aramice bir kelimedir. Kelime anlamı “dışarıda olan” ya da “dışarıdaki öğreti” anlamlarına gelir. İstilahî olarak, *Mişna* içerisinde yer almayan, ancak *Mişna* ile aynı dönemde, Tannaim bilgileri tarafından oluşturulmuş olan dini hukukla ilgili öğreti ve yasaları ifade etmektedir. Ayrıntılı

olduğu Yahudi gelenek tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla sadece metnin değil, bu metinlerin muhtevalarıyla ilgili de önemli bir konumda kabul edilmektedir.²⁸

Şimon bar Yohay yetiştirdiği talebeleri ile de rabbânî Yahudilik üzerinde büyük etkisi olmuştur. Öncelikle Raşby'nin oğlu Rabbi Eleazar ben Şimon da çok büyük bir tannaim rabbisidir. Ayrıca R. Dostai bar R. Yehuda, R. Zakkai, R. Yehuda b. Nekusa, R. Şimon b. Yehuda gibi isimler de onun talebesi olmuştur. Yine onun en önemli talebelerinden biri *Mişna*'nın derleyicisi olan Rabbi Yehuda ha-Nasi'dir. *Mişna*'da kendisinden 320'den fazla kez bahsedilmesi bu ilişkinin bir sonucudur. Sadece bu durum bile Şifahi Tora üzerinde Rabbi Şimon'un etkisini göstermeye yetecektir. Buna ilave-ten *Talmud*'da sadece "Rabbi Şimon" şeklinde genel bir kullanımla rivayette bulunulduğunda Talmudik gelenekte bunun Şimon bar Yohay'a işaret ettiğinin kabul edilmesi de bu duruma işaret eden bir başka husustur.

Raşby, bir rabbi olarak Yahudi dini yasalarını katı bir şekilde uygulamanın önemini vurgulamakta ve bu yönüyle öne çıkmaktadır. Ayrıca dini kurallara sıkı şekilde riayet etmeyi İsrailoğullarının kurtuluşuyla ilişkilendirmektedir. "İsrailoğulları şayet iki Şabat gününü, bu gün için belirlenmiş dini yasalara uygun olarak geçirse derhal kurtuluşları gerçekleşecektir"²⁹ sözleriyle buna işaret etmektedir.

Şimon bar Yohay yine rabbi kimliğiyle Tora çalışmalarına hiçbir şeyin mazeret olmaması gerektiği görüşündedir. Ekim, dikim, hasat, harman süreçleriyle sürekli meşgul olunduğu durumda Tora çalışmaya zaman kalmayacağını, bunun tıpkı yabancılar gibi davranmak olacağını söyledikten sonra Yahudilerin hiçbir mazerete sığınmadan Tora çalışmayla meşgul olması durumunda Tanrı'nın onların gündelik/dünyevi işlerini yabancılara gördüreceğini, Tora çalışmayı ihmal ederlerse tam tersi yabancıların işlerini Yahudilerin göreceğini ileri sürer.³⁰ Rabbi Şimon ayrıca Tanrı'nın İsrail'e üç mükemmel hediye bahsettiğini, bunların Tora, kutsal topraklar ve ahiret yurdu olduğunu vurgular.³¹ Bu sebeple Tora çalışmak suretiyle bu hediye- nin kıymetinin bilinmesi gerektiğine işaret eder.

Raşby'nin bir rabbi olarak Tora çalışmanın önemini vurguladığı bir başka rivayette Tora çalışmanın sınırlarının dünya hayatını aştığına işaret edilir. Buna göre Rabbi Şimon, vefat etmiş bir Tora rabbisinin öğretileri,

bilgi için bkz. Marcus Jastrow - Louis Ginzberg, "Baraita", *The Jewish Encyclopaedia* (New York: Ktav Publishing House, 1901).

²⁸ Talmud'a göre *Mişna*'daki isimli baraitalar Rabbi Meir'e, Tosefta'dakiler R. Nehemya'ya, Sifra'dakiler R. Yehuda'ya izafe edilir. *BT*, Sanhedrin 86a.

²⁹ *BT*, Shabbat 118b.

³⁰ *BT*, Berakhot 35b.

³¹ *BT*, Berakhot 5a.

görüşleri yeşivalarda dile getirildiğinde bu durumun kabirdeki rabbiyi etkilediği, hatta bu rabbinin mezarında sanki yaşıyormuş gibi dudaklarının hareket ettiğini söylediği rivayet edilir.³²

Şimon bar Yohay'ın bir rabbi olarak topluma liderlik etme görevi gereği ömrünün sonuna doğru Roma'ya giderek Yahudilere getirilen bazı dini yasakların iptal edilmesi için yetkililerle görüştüğü ileri sürülmektedir.³³ Bunun için yine her zamanki gibi mucizelerle problemleri çözdüğü, imparatorun cinlenmiş kızının kendisini ancak Şimon bar Yohay'ın tedavi edebileceğini haykırdığı ve söylendiği gibi kızı iyileştirmesi üzerine Yahudilere getirilen dini konulardaki yasakların kaldırıldığı iddia edilir. Ancak yine Yahudi kaynaklarında söz konusu görev için yola çıktığında Ben Temalion (ya da başka bir rivayette Asmodeus) isimli bir iblisin Raşby'ye yardım etmeyi teklif ettiği ve bu sebeple önce kralın kızının içine girdiği ve sonra Raşby'nin seslenmesi üzerine çıktığı şeklindeki rivayetler de son derece dikkat çekicidir.³⁴

Yahudi literatüründe Şimon bar Yohay'ın rabbi kimliği ile mistik karakterini mezceden bir rivayet vardır. Buna göre Şimon ve oğlu on üç yıllık mağara hayatı sonrasında Tiberya'nın (Taberiye) şifalı kaplıcalarında deri hastalıklarından kurtulmalarının etkisiyle şükranlıklarını göstermek için bölge halkına bir arzuları ya da sıkıntıları olup olmadığını sorarak bu hususta kendilerine yardımcı olacaklarını söylerler. Bölge halkı da yaşadıkları yerde bir bölgede, nereye defnedildiği bilinmeyen bazı cesetler olduğunu, bu sebeple bu yerde dinen kirliliği sayılan yerin sınırının belirsizleştiğini ve bundan dolayı hem yerel halkın hem de mezarlıklardan uzak durması gereken kohenlerin büyük sıkıntı çektiklerini ve yerleşim yerinin dinen temizlenmesinin hayatlarını çok kolaylaştıracağını söylerler. Bunun üzerine Şimon bar Yohay mistik yönünü ön plana çıkararak önce cesetlerin tam olarak nereye gömüldüğünü tespit ettiği, akabinde bir rabbi olarak hala-hayla ilgili gerekli ritüellerin yapılmasını sağlayarak beldenin dinen/manen temizlenmesini sağladığı rivayet edilir.³⁵

3- BİR MİSTİK OLARAK ŞİMON BAR YOHAY

Rabbi Şimon mistik olarak iki açıdan dikkat çekmektedir. O, hem bizzat mistik yaşamıyla, hayatından bazı kesitlerle günümüze kadar etkisi devam eden, çığır açıcı bir kişiliktir; hem de mistik literatür konusunda çok önemli bir eserin kendisine izafe edildiği özel bir isimdir.

³² BT, Yevamot 97a.

³³ BT, Meilah 17a.

³⁴ Kohler - Seligsohn, "Simeon bar Yochai", 12/360-361.

³⁵ BT, Shabbat 33b-34a.

Şimon bar Yohay'ın hayatında mistik yaşamı ve tecrübeleri ile ilgili rivayetler son derece zengindir. Bu hususta ilk dikkat çeken rivayet onun oğluyla bir mağarada on üç yıllık inziva hayatıyla ilişkilidir. Daha önce de ifade edildiği üzere, Roma yönetimini eleştirmesi sonrası hakkında verilen hükmü duyunca kaçarak bir süre oğluyla birlikte Bet Midraş'ta saklandığı, eşinin onlara yiyecek içecek getirdiği, ancak Romalıların kendisine yönelik aramalarının sıkışması üzerine burayı terk edip günümüzde İsrail'in kuzeyinde Pekin isimli yerdeki bir mağaraya sığındığı ifade edilir. Burada mağaranın önünde mucizevi bir şekilde keçiboynuzu ağacı, hurma ağacı ve bir su kaynağı belirir. Şimon ve oğlu mağarada kaldığı on üç yıl boyunca bunlarla beslenir. Böylece hayatta kalmayı ve Tora çalışmayı sürdürebilirler. Mağarada kaldığı süre içinde sürekli Tora çalışmayla meşgul olurlar ve böylece her geçen gün kutsal kitabın ilahi sırlarına daha fazla vakıf olurlar. Bu süreçte ilahi sırlarla ilgili meleklerle sohbet ettikleri iddia edilir. Mağaradayken kıyafetlerinin yıpranmaması için oğluyla boyunlarına kadar vücutlarını kuma gömdükleri, sadece dua vakitlerinde çıkarak kıyafetlerini giydikleri, bu sebeple mağaradan çıktıklarında derilerinin çatladığı ve pul pul döküldüğü, bu sebeple Tiberyadaki kaplıcalarda temizlendiklerine de rivayetlerde yer verilir.³⁶

Şimon ve oğlunun mağarada on üç yıllık gizlenmesinin sonu ile ilgili iki ayrı rivayet vardır. Birinci anlatıya göre İlya peygamber onları ziyaret ederek imparatorun öldüğünü ve kendileriyle ilgili fermanın da artık geçersiz olduğundan gizlenmelerine gerek kalmadığını ve mağarayı terk edebileceklerini söyler. Bunun üzerine onlar mağaradan ayrılır. İkinci rivayete göre ise Şimon mağaranın önünde otururken bir avcının bir kuşu avlamaya çalıştığını, bu sırada ilahi bir sesin “özgürlük” dediğinde kuşun kaçtığını, “avlan” dediğinde kuşun avcının tuzağına düştüğünü görünce her şeyin ilahi takdirle olduğunu, onun izni olmadan kuşun bile avcıdan kaçamadığını bir kez daha müşahade edip kendi kaderlerini de Tanrı'nın tayin edeceğine inanarak mağaradan ayrılmaya karar verdiği anlatılmaktadır.³⁷

Rabbi Şimon ve oğlunun mağaradan ayrılmaları sonrasında yaşadıklarıyla ilgili rivayetler onun mistik seviyesine işaret etmesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Buna göre mağaradan çıkıp bir süre yürüdükten sonra tarla süren ve ekin eken bazı insanlar görürler. Bu durumu gören Şimon, “Bu insanlar ahiret hayatının peşinden koşmayı bırakıp dünyevi uğraşlarla meşgul oluyorlar!” diye öfkelenir. Oğluyla birlikte etrafa baktıklarında, bakışlarını diktikleri her şey anında yanıp kül olur. Bu durum üzerine

³⁶ BT, Shabbat 33b; Ayrıca bkz. *Esther Rabbah* (Sefaria) (Erişim 01 Ekim 2025), 3:7.

³⁷ *Beresit Rabbah*, ts., 79:6; Ayrıca bkz. *Esther Rabbah*, 3:7.

ilahi bir ses onlara şöyle seslenir: “Dünyamı yok etmek için mi inzivadan çıktınız? Hemen mağaranıza geri dönün!” Şimon ve oğlu buyruğu dinleyip mağaraya geri dönerler. Aynı ilahi ses onlara tekrar seslenip artık mağaradan ayrılacaklarını buyurana kadar on iki ay daha orada kalırlar.³⁸

Şimon bar Yohay'ın bu tepkisi aslında onun Yahudi toplumu bakışıyla daha anlaşılır hale gelmektedir. Raşby Yahudi toplumu ve ilahi vahyi birbiriyle ilişkili olarak değerlendirir. Buna göre Sina'da bir tek Yahudi bile eksik olsaydı vahyin gerçekleşmeyeceğini ifade ederek³⁹ her bir Yahudinin Tora ile özel bir bağı olduğunu, bundan dolayı da bir tek kişi bile Tora çalışmayı ihmal ederse Toranın bu dünyada tam olarak anlaşılmasının mümkün olmayacağını belirtir. Bu aslında insana kabalistik bakışla da uyumludur. Çünkü *Kabala*'ya göre her insanın kurtuluş için ilahi planda bir yeri ve önemi vardır. Bu görüşlerine benzer şekilde o, Tanrı'nın Yahudilerle ilişkisine işaret etmek için İsrailoğullarının sürgüne gönderildiği zamanlarda da Tanrı'nın “Şehina”sının, nereye giderlerse gitsinler kutsal toprakları terk ederek halkıyla birlikte sürgünde onlara eşlik ettiğini ileri sürer.⁴⁰

Şimon bar Yohay'ın Yahudi toplumu içerisindeki mistik/manevi konumuna işaret eden ilginç bir başka rivayete göre onun varlığı Tanrı'nın yeryüzüne rahmet ve merhametle yaklaşmasının anahtarıdır. Buna göre Yahudi kaynakları Şimon bar Yohay'ın yaşadığı dönem boyunca hiç gökkuşağı görülmediğini iddia etmektedir. *Tanah*'ta gökkuşağı Tanrı'nın yayı olarak tarif edilir. Gökkuşağı ayrıca Tanrı'nın Nuh tufanı sonrasında yeryüzüne bir daha tufan göndermeyeceğine dair verdiği sözün işaretidir.⁴¹ Yahudi kaynaklarına göre Şimon bar Yohay'ın yeryüzünde bulunuşu, insanlığa verdiği söz için Tanrı'ya bir başka hatırlatıcıya gerek duymayacak kadar büyük bir hadisedir. Bu sebeple onun hayatı boyunca dünyada gökkuşağı görülmemiştir.⁴²

Rabbi Şimon'un Tanrı katındaki değerini gösterdiği düşünülen bir diğer rivayete göre onun duası ilahi rahmet ve lütuf kapılarını açmaktadır. Buna göre kendisine başvurarak on yıldır çocuk sahibi olamadığı için boşanmak isteyen, ancak birbirini çok seven çifte dua ederek onları birlikte son, güzel bir akşam yemeği yemeye gönderir. Onlar da Şimon bar Yohay'ın duasıyla bu gecenin sonrasında çocuk sahibi olur ve yuvaları dağılmaktan kurtulur.⁴³

Raşby'nin mistik hayatının Yahudi toplumu için ne derece önemli

³⁸ BT, Shabbat 33b.

³⁹ *Devarim Rabbah* (Sefaria) (Erişim 10 Temmuz 2022), 7:8.

⁴⁰ BT, Megillah 29a.

⁴¹ *Kitab-ı Mukaddes*, Yaratılış 9:13-15.

⁴² *Bereshit Rabbah*, 35:2.

⁴³ *Pes. de-Rab Kah.*, 22.

olduğunu gösteren bir rivayet de onun ölümüyle ilgili anlatılardır. Aslında bir rabbinin ölümü için Yahudilikte olması gereken duygu ve hal, yas ve oruç iken Şimon bar Yohay'ın vefatı sebebiyle bayram havasında neşe ve coşku hâkim olmuştur. Mistikler onun ölüm gününü “Yom ha-Hillula” olarak isimlendirir. Bu aslında “tsaddik”in⁴⁴ ruhunun şehina ile birleşmesi, dünya zincirlerinden kurtulması ve bu sebeple bir tür düğünü olarak görülerek yapılan bir isimlendirmedir. Mistikler için bu dünyanın fiziki yapısı Tora'nın aşkın ruhunu tam olarak özümsemeye engeldir. Bu sebeple ölüm onlar için aslında bu sınırlandırmalardan kurtulmaktır. Sırf bu yüzden Raşby'nin ölüm günü daha önce ifşa etmesine izin verilmeyen bazı ilahi sırlara vâkıf olmasıyla hem ağladığı hem de güldüğü ve bunları talebelerine nurani bir ortamda açıkladığı *Idra Zuta*'da ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır. Konunun bir diğer boyutu da vardır. Buna göre *Talmud* rabbileri öldüklerinde bile onların Tora ile ruhani irtibatı devam eder ve o rabbinin talebeleri de bundan müstefid olabilir. Talebeleri de bunu bildiklerinden rabbilerinin ölüm gününü böyle sevinçli bir gün olarak kutlamayı tercih ederler.⁴⁵

Tam da bu noktada geleneksel anlatılarla sunulan rabbi profiline tekrar dikkat çekilmesi gerekmektedir. Yahudilikte ölüm olgusu tamamen yas ile ilişkilendirilirken, görüldüğü üzere Şimon bar Yohay söz konusu olduğunda bu durum tam tersine dönüştürülmüştür. Ayrıca bu çelişkili durumu izah etmek için yapılan yorumlar konuyu daha da ilginç hale getirmektedir. Buna göre Şimon bar Yohay'ın vefat anında Tora'nın o güne kadar keşfedilemeyen ilahi sırlarının kendisine bildirilmesi ve onun da bunları etrafındaki talebelerine aktarması onu doğrudan vahiy alan bir konuma yükseltmektedir. Dolayısıyla bu rivayetler bir “rabbi”yi çok üstün bir konuma taşımaktadır. Ayrıca Tanrı ile bizzat konuşarak vahiy aldığına inanılan ve Yahudilerce en üstün peygamber kabul edilen Hz. Musa'nın ölmek istemeyip bunun için Tanrı'yla tartıştığı ile ilgili rivayetler⁴⁶ ile onun ölümü sonrası, ölüm yıldönümlerinde yapılanlar Şimon bar Yohay'ın ölümüyle ve ölüm yıldönümündeki uygulamalarla kıyaslanamayacak durumdadır. Bu da rabbânî kaynakların inşa etmeye -ve yüceltmeye- çalıştığı “rabbi” profiline göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Şimon bar Yohay'ın bir mistik olarak önemine işaret eden ikinci hu-

⁴⁴ Kelime anlamı “doğru kişi, sadık kul”dur. Yahudiliğin mistik yorumlarında kendisine tabi olan müritlerine dini rehberlik ve liderlik eden, müritleriyle Tanrı arasında aracılık yapan, bir nevi dünyevi âlemle ilahi âlem arasında köprü görevi gören özel kişilerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Araz, “Tarihten Günümüze Hasidik Yahudiler ve Kendilerine Özgü Dindarlık Anlayışları”, *Dergia-bant* 9/1 (Mayıs 2021), 134-136.

⁴⁵ *Zohar* (Sefaria) (Erişim 15 Temmuz 2022), *Idra Zuta* 288-297.

⁴⁶ Araz, *Yahudi Kaynaklarına Göre Hz. Musa*, 261-287.

sus, Yahudi mistisizminin zirve eseri kabul edilen *Zohar*'ın ona izafe edilmesidir. Her ne kadar 13. yüzyılda Kastilya'da Moşe de Leon isimli bir kişiden *Zohar*'ın yazarı olarak bahsedilse de, ilk ortaya çıktığında eserin *Midraş Rav Şimon bar Yohay* (*Şimon bar Yohay'ın Midraşı*)⁴⁷ olarak isimlendirilmesi bile bu eser ile Raşby'nin ilişkisine işaret etmeye yetmektedir. Bununla birlikte Raşby *Zohar*'ın sadece yazarı olarak değil, aynı zamanda *Zohar* içinde çok önemli bir karakter olarak da son derece önemlidir. Eserin özellikle *İdra Raba* (Büyük Meclis) isimli bölümünde Şimon bar Yohay'ın müritlerini etrafına toplayarak bu mecliste Torâ'nın o zamana kadar açıklanmayan sırları açıklanmaya başlanır. *İdra Zuta* isimli bölümde ise Şimon bar Yohay'ın Torâ'nın sırlarıyla ilgili daha önce yaptığı izahların bir özeti verilerek ölümü olağanüstü bir çerçevede anlatılmaktadır. Buna göre onun ölümü sıradan bir vefat gibi değildir; ilahi bir birleşme (*devekut*), kozmik bir dönüşüm gibi sunulmaktadır.⁴⁸

Bütün bunlara ilaveten *Zohar*'da Raşby'nin dünya için ne kadar önemli olduğu ifade edilerek onun ölümüyle birlikte, artık onun olmadığı bir dünyada bilgeliğin kaynakları kapandığından insanlar artık hikmete kolaylıkla ulaşamayacağı için Torâ'yı yanlış yorumlayacakları iddia edilmiştir. Bu eksiklik ve olumsuz durum sebebiyle İsrail'in topyekûn hataya düşmesi mümkün hale geleceği de belirtilmiştir.⁴⁹

4- ŞİMON BAR YOHAY VE MEVLÂNA CELALEDDİN-İ RÛMÎ

Şimon bar Yohay'ın yukarıda ortaya konan mistik özellikleri ile İslam tasavvufunda Mevlâna Celaleddin-i Rûmî ve Mevlevi geleneğinin bazı paralellikleri göze çarpmaktadır.⁵⁰ Öncelikle her iki şahsiyetin de yaşadığı dönemin dini ve siyasi şartlarının paralelliğine işaret etmek gerekir. Yukarıda bahsedildiği üzere Şimon bar Yohay'ın yaşadığı dönemde Filistin bölgesindeki Yahudiler Roma yönetiminin baskıları altında zor şartlarda hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin yaşadığı devirde ise Anadolu Moğol istilasına uğradığı, siyasi olarak zor şartlarda yaşamaktadır. Dolayısıyla her iki şahsiyet de içinde yaşadıkları toplumun, dindâşlarının siyaseten baskı gördüğü yönetimlerin hakimiyeti altında yaşamışlardır.

⁴⁷ Ravza Aydın, *Yahudi Mistisizminde Tanrı, Alem ve İnsan* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2025), 39.

⁴⁸ Gershom G. Scholem, *Major Trends in Jewish Mysticism* (New York: Schocken Books, 1974), 159-164.

⁴⁹ *Zohar*, Vayikra 58.

⁵⁰ Her ne kadar bu çalışmada iki isim arasındaki bazı benzerliklere mistik açıdan işaret etmeye çalışsak da aslında Mevlâna'nın da fakih yönünün olduğu, Hanefi mezhebine ait tabakat kitaplarında bu yönüyle kaydedildiği, Konya'daki medreselerde ders vererek talebeler yetiştirdiği de kaynaklarda yer almaktadır. Bilgi için bkz. Semih Ceyhan, *İsmail Ankaravi ve Mesnevi Şerhi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 380 (157 nolu dipnot).

İki ismin arasında kurulabilecek benzerlikler arasında en başta her iki isme izafe edilen eserler ve bunların kendi dini literatürlerindeki pozisyonu/konumlarına işaret edilmelidir. Yahudi mistik literatürünün zirve eseri olarak kabul edilebilecek *Zohar* isimli çalışmanın Şimon bar Yohay'a nispet edilmesi ile İslam tasavvuf literatürünün en önemli eserlerinden biri olan *Mesnevi*'nin Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'ye nispet edilmesi söz konusudur. Bu yönleri ile her iki isim de kendi dinleri içerisinde mistik literatürün öncü isimleri arasında yer almaktadır.

İki isim arasındaki benzerlikler sadece literatür oluşturmaya sınırlı kalmamaktadır. Özellikle ölüme yaklaşımlarıyla, ölüm gününe ve vefat yıldönümüne yönelik isimlendirmeleriyle ve kendi geleneklerinin bu günde gerçekleştirdiği uygulamalarıyla son derece dikkat çeken benzerlikler vardır. Şimon bar Yohay'ın ölüm günü için "Yom ha-Hillula" kavramı kullanılır. "Hillula" kelimesi Aramicede "düğün", "Yom ha-Hillula" ise "düğün günü" anlamına gelmektedir. Bu yoruma göre "tsaddik" bir kişinin ruhu bu dünyadayken ilahi ruh ile (Şehina) nişanlı gibidir. Ölümle nişan düğüne dönüşecek, sevgiliyle birleşme gerçekleşecektir. Bu sebeple ölüm günü tsaddik bir kimse için düğün günü mesabesindedir. Dolayısıyla Rabbi Şimon'un ölüm günü gelenek tarafından "düğün günü" olarak ifade edilmektedir.

Bu yoruma benzer şekilde Mevlevî gelenekte de Mevlâna'nın ölümü, onun ilahi sevgiliye kavuşmasını ifade etmek üzere "Şeb-i Arûs" olarak isimlendirilmektedir. Bizzat Mevlâna'nın bu isimlendirmeyi yaptığı ve cenazesinde kimsenin ağlayıp feryat etmemesini buyurduğu,⁵¹ kendisinden sonra da onun buyruğuna göre hareket edildiği dikkate alındığında söz konusu benzerlik daha da aşikâr olmaktadır. Yani hem ölüme yüklenen anlam hem ölüm gününün isimlendirilmesi hem de o günün yıldönümlerinde bir tür kutlamalarla yad edilmesi iki gelenekteki önemli benzerlikleri ortaya koymaktadır.

Ölüm yıldönümleriyle ilgili uygulamaların bugüne kadar devam etmesiyle her iki isim, kendi mistik gelenekleri içerisinde etkilerini sürdürmeleri açısından benzer durumu paylaşmaktadır. Yahudiler Şimon bar Yohay'ın vefat yıldönümü olan 18 Iyar'da *Lag Ba-Omer* kutlamaları için Rabbi Şimon'un türbesinin bulunduğu Meron kentine akın ederler. Burada şenlik havasında kutlamalar yapılır. Bu kapsamda toplananlar mumlar yakarak dua eder, şenlik ateşi ve meşaleler yakar, şarkı söyleyerek dans ederler. Bütün bu eylemleri onun ruhuyla irtibata geçebilme saikiyle yaparlar. Ayrıca din-

⁵¹ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/444-445.

dar Yahudi aileleri, üç yaşına gelen çocuklarının o güne kadar hiç kesmedikleri saçlarını ilk defa bu tören vesilesiyle tıraş ederler. İlâveten, Yahudilikte meşhur “İki bayram arası düğün olmaz” sözü Şavuot bayramından başlayarak *Lag Ba-Omer*’e kadar süren zamanı kapsar. Dolayısıyla bu bayramla birlikte düğünlere de izin verilir.⁵²

Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin vefat yıldönümü olan 17 Aralık tarihinde⁵³ de “Şeb-i Arûs” törenleri düzenlenmektedir. Mevlâna'nın türbesinin bulunduğu Konya şehrinde her yıl icra edilen bu törenin odağında müzik ve raks yer almaktadır. Bu törenlere de *Lag Ba-Omer*’de olduğu gibi binlerce kişi büyük bir coşkuya katılmaktadır.

Bir diğer benzerlik Şimon bar Yohay ve oğlunun mağaradaki münzevi yaşamları sonrasında yaşadıkları rivayet edilen hadisede kendini gösterir. Buna göre Raşby ve oğlu on iki yıllık inziva sonrasında mağaradan ayrıldıklarında yolda dindaşlarının tarla işleriyle meşgul olduklarını gördüğünde öfkeyle nazar ederler ve baktıkları yerler yanmaya başlar. Onların öfkelerinin sebebi her Yahudinin sadece Tora çalışmayla meşgul olmasını, dünyevi işlerden uzak durmasını beklediklerindendir. Benzer durumlar, yani nazarla baktıkları yere/şeye zarar verme Mevlevi gelenek içinde de anlatılmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre Şems-i Tebrizî Aksaray’a geldiğinde bir mescitte geceleme ister. Ancak mescidin müezzini bunu iyi karşılamaz ve Şems-i Tebrizî’yi azarlar. Yaşanan bu durum üzerine Şems, kendisini azarlayan müezzine celal nazarıyla bakarak beddua eder ve müezzin kısa süre içinde ruhunu teslim eder.⁵⁴ Benzer bir rivayette Şems Bağdat’ta bir sarayın açık kapısından duyduğu musikiyi dinlemek için içeri girince sarayın efendisi kölesinden onu döverek uzaklaştırmasını ister. Köle Şems’e elinde kılıcıyla hamle yaptığı sırada felç geçirir. Efendi diğer köleyi gönderir; o da aynı akıbete uğrar. Şems oradan ayrılır ve kısa süre içinde efendi ölür. Bir diğer rivayette sema yaptıkları sırada Şems’ten biraz ileri gitmesini isteyen bir dervişe Şems, “meydan geniştir” diyerek mukabelede bulunup oradan uzaklaşır ve derviş anında düşerek ölür. Bir başka rivayette de, bir dostunun Pazar yerinde Şems’le karşılaşması üzerine “Tanrı’dan başka ilah yoktur ve Şems Tanrı’nın elçisidir.” sözleri dilinden dökülünce halk bu kişiyi linç etmek ister. Bir kişi ileri çıkarak Şems’in arkadaşını dö-

⁵² Meir Ydit, “Lag Ba-Omer”, *Encyclopaedia Judaica* (Detroit, New York, San Francisco: Thomson/Gale, 2007), 12/436-437; Ayrıca bkz. Mohammad Foqara, “Ritual Practices Within the Frame of Pilgrimage to the Tombs of the Just in Judaism”, *International Journal for Scientific Research* 3/2 (17 Şubat 2024), 73-84.

⁵³ Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin vefat tarihi kaynaklarda 17 Aralık 1273 olarak geçmektedir.

⁵⁴ Ahmet Eflaki, *Ariflerin Menâkıbı (Menâkıb al-Arifin)*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 2/83-83.

ver. Bunun üzerine Şems, döven kişiye bağırır ve o kişi orada ölür.⁵⁵ Her ne kadar Şimon ve oğlunun hikayesinde nazar ettikleri yeri yaktıkları anlatılıp Şems'in hikayesinde ise yakma söz konusu değilse de neticede iki anlatıda da nazar ederek olağanüstü bir şekilde karşıya zarar verme ortak unsur olarak görülmektedir.

Ancak bu rivayetlerin yanı sıra Yahudi literatüründe tam da Şems-i Tebrizî'nin menkıbesinde anlatıldığı şekliyle de rivayet yer almaktadır. Buna göre Şimon bar Yohay'ın -yukarıda anlatılan- Tiberya bölgesinde bir yeri ritüel olarak temizlemesi sonrasında kendisiyle alay eden bir ihtiyara döner bakar ve ihtiyar hayatını kaybeder. Bunun akabinde Rabbi Şimon, on üç yıl önce kaçarak mağarada gizlenmek zorunda kalmasına sebep olan konuşmasını Romalı yetkililere aktaran Yehuda ben Geirim adındaki kişiyle karşılaştığı belirtilmekte; Şimon'un "Bu adam hala yaşıyor mu?" diyerek ona şiddetle nazar ettiği; bunun üzerine Yehuda ben Geirim'in derhal öldüğü ve bir kemik yığınının döndüğü anlatılmaktadır.⁵⁶ Görüldüğü üzere bu rivayetler tam olarak Şems ile ilgili anlatılan menkıbeyle örtüşmektedir.

Şimon bar Yohay ve talebeleri hakkında kaynaklarda aktarılan bir rivayet ile Mevlâna'nın *Mesnevi*'sinde anlatılan bir hikâye arasında da benzerlikler söz konusudur. Buna göre Raşby'nin bir öğrencisi denizaşırı bir seyahate çıkar ve zengin bir kişi olarak geri döner. Bu durumu gören Rabbi Şimon'un talebelerinin zengin olan arkadaşlarına imrendiklerini, hatta onu kıskandıklarını ve kendileri de zengin olmak istediklerini gören Şimon bar Yohay, talebelerini Meron yakınlarındaki bir vadiye götürür. Vadinin altınla dolması için dua eder ve mucizevi bir şekilde duası kabul olarak her yer altınla dolar. Daha sonra Raşby öğrencilerine dönerek hepsinin dilediği kadar alabileceğini, ancak aldıkları miktar kadar ahiret hayatında elde edecekleri nimetleri kaybedecekleri konusunda onları uyarır. Onlara Tora çalışmanın ödülünün ahirette verileceğini de hatırlatır. Bunu duyan talebeler ahiretin yanında dünya nimetlerinin önemsizliğini idrak ederek hiçbir şeye el sürmez.⁵⁷

Benzer durum Mevlâna için de anlatılmaktadır. Bir gün Konya çarşısında kuyumcuların civarından geçerken kuyumcu ustalarının altın varak yapmak için vurdukları çekiç sesinden etkilenerek semaya başlar. Dostu Selahaddin-i Zerkûb'a durum haber verilince kendisi koşarak Mevlâna'nın yanına gelir ve onun yaşadığı manevi halin devamı için ustalardan çekiçle vurmaya devam ettirmelerini ister. Ustalar yaptıkları işte bir kıvam olduğunu ve

⁵⁵ Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 2/87-88.

⁵⁶ BT, Shabbat 34a.

⁵⁷ H. Friedmann - Maurice Simon (ed.), *Exodus Rabbah*, çev. Rabbi Dr. S. M. Lehrman (London: The Soncino Press, 1939), 52:3.

durumları gerektiğini söyleseler de ricayı kırmayıp devam ettiklerinde bir süre sonra etraflarındaki her şeyin, hatta ellerindeki çekiçlerin bile altına dönüştüğünü görürler.⁵⁸

Bu menkıbeye ilaveten Mesnevi'de yukarıdaki Raşby'nin yaptığını doğrudan ifade eden, yani salih bir kulun sıradan şeyleri altına dönüştürebileceğini söyleyen beyitler de göze çarpmaktadır. Bu durum bir beyitte şöyle ifade edilir:

“Kâmil, toprağı tutsa altın olur;

Nâkıs, altını ele alsa toz toprak kesilir.”⁵⁹

Benzer şekilde manevi olarak “seyri sülûk”un sonuna gelen kimse için de aynı şey söylenir:

“Sona varan kişinin eli hal kimyasıdır,

Elini oynattı mı bakır sarhoş bir hale gelir, altın olur.

Dilerse söyler, hale ferman eder,

Dilerse hükmeden ve neşter, nerkis ve ağustos gülü kesilir.”⁶⁰

Bunların yanı sıra Mesnevi'de Şimon bar Yohay'ın verdiği benzer şekilde altın üzerinden verilen mesajlar göze çarpar. Burada da altınla dünyevi zenginlik kastedilir; altına temayül göstermek olumsuz bir hal olarak değerlendirilir. İnsanların kalplerine ve zihinlerine altın doldurmaları, dünyada altın peşinde koşmaları yerine iyi huylarla donanarak “altın kalpli” olmaları, böyle oldukları taktirde ahirette gerçek kazançlarına erişecekleri çeşitli hikayelerle vurgulanmaktadır.

SONUÇ

Şimon bar Yohay Yahudi tarihinin en kaotik zamanlarında yaşamıştır ve rabbânî Yahudiliğin önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Hem rabbi hem de bir mistik olarak yaşadığı günden bu zamana kadar farklı açılardan Yahudi toplumu üzerinde etkisini sürdürmüştür. Bir rabbi olarak Yahudi dini hukukunun ilk eseri olan ve *Talmud*'un özünü oluşturan *Mişna*'nın tedvinini üzerinde etkisi olmuş; ayrıca rabbânî Yahudiliğin temelini oluşturan çalışmalar arasında yer alan midraşik literatürün ilk eserlerinden bazılarının yazarı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Rabbi Şimon tarih boyunca bir mistik olarak literatüre olan katkısıyla ve yaşadığı ileri sürülen mistik tecrübeleriyle (hal) önemli bir konumda addedilmiştir.

Yahudi dini literatürü bizlere rabbilerin hayatıyla ilgili kendi idealize ettiği biçimiyle bir portre sunmaktadır. Ancak bizzat Yahudi kaynaklarındaki

⁵⁸ Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, 2/145-146.

⁵⁹ Mevlâna Celâleddin Rûmî, *Mesnevi-i Şerif* (1 ve 2. Kitap), çev. Veled Çelebi İzbudak (Ankara, 2014), 1/I, 1614-1619.

⁶⁰ Mevlâna Celâleddin Rûmî, *Mesnevi-i Şerif* (3 ve 4. Kitap), çev. Veled Çelebi İzbudak (Ankara, 2014), 2/III, 1420-1424.

bu rivayetlere odaklanarak söz konusu rabbilerle ilgili farklı, eleştirel değerlendirmeler yapmak mümkün olmaktadır. Bununla birlikte Yahudi geleneğinin bu türden eleştirilerle ilgilenmediği görülmektedir. Şimon bar Yohay hakkında aktarılan rivayetler de bu durumun tipik bir örneğini sunmaktadır.

Bir mistik olarak Şimon bar Yohay'ın Yahudilik için ifade ettiği anlamın benzerini İslam toplumunda Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin temsil ettiğini söylemek mümkündür. Her iki şahsiyet de yaşantılarıyla ve mistik literatüre katkılarıyla benzeşen noktalara sahiptir. Özellikle “ölüm”e yükledikleri anlam ve bu isimlerin ölüm yıldönümüne verilen isimler; ölüm yıldönümlerinde iki dinin mensuplarının da tarihten günümüze yaptıkları seremoni ve törenlerin benzerliği dikkat çekicidir.

Bu araştırmanın bir kısmında da teşebbüs edilen, dinler arası mukayeseli çalışmaların ilginç sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Dolayısıyla benzer şekilde yapılacak daha ayrıntılı mukayeseli çalışmalar dinler arasındaki ortak inanç, duygu ya da fenomenlerin farklı boyutlarıyla incelenmesine ve değerlendirilmesine imkân sağlayacaktır. Yapılan/yapılacak bu türden çalışmaların, farklılıklardan çok benzerliklere odaklanarak bir arada yaşama ve dünya barışı için faydalı olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Araz, Ömer Faruk. “Tarihten Günümüze Hasidik Yahudiler ve Kendilerine Özgü Dindarlık Anlayışları”. *Dergiabant* 9/1 (Mayıs 2021), 124-150. <https://doi.org/10.33931/abuifd.867612>
- Araz, Ömer Faruk. *Yahudi Kaynaklarına Göre Hz. Musa*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- Araz, Ömer Faruk. *Yahudilikte Tefsir Geleneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Aydın, Ravza. *Yahudi Mistisizminde Tanrı, Alem ve İnsan*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2025.
- Aygündüz, Müberra. *Tasavvufun Yahudi Mistisizmine Etkisi, Bahya İbn Pakuda Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Pesikta de-Rab Kahana*. çev. William G. Braude - Israel J. Kapstein. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1975.
- Burgansky, Israel - Wald, Stephen G. “Simeon bar Yohai”. *Encyclopaedia Judaica*. 18/593-594. Detroit, New York, San Francisco: Thomson/Gale, 2007.
- Ceyhan, Semih. *İsmail Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

- Eflaki, Ahmet. *Ariflerin Menkıbeleri (Menâkıb al-Ârifin)*. çev. Tahsin Yazıcı. 2 Cilt. İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.
- Fenton, Paul B. “Yahudi Mistisizmi ve İslam Tasavvufunda Evliyâ Hiyerarşisi”. çev. Salih Çift. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007), 369-391.
- Foqara, Mohammad. “Ritual Practices Within the Frame of Pilgrimage to the Tombs of the Just in Judaism”. *International Journal for Scientific Research* 3/2 (17 Şubat 2024), 73-84. <https://doi.org/10.59992/IJSR.2024.v3n2p4>
- Friedmann, H. - Maurice Simon (ed.). *Exodus Rabbah*. çev. Rabbi Dr. S. M. Lehrman. London: The Soncino Press, 1939.
- Jastrow, Marcus - Ginzberg, Louis. “Baraita”. *The Jewish Encyclopaedia*. 2/513-516. New York: Ktav Publishing House, 1901.
- Kohler, Kaufman - Seligsohn, Max. “Simeon bar Yochai”. *The Jewish Encyclopaedia*. 12/359-363. New York and London: Funk and Wagnalls Company, 1905.
- Öngören, Reşat. “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Rûmî, Mevlâna Celâleddin. *Mesnevi-i Şerif (1 ve 2. Kitab)*. çev. Veled Çelebi İzbu-dak. 3 Cilt. Ankara, 2014.
- Rûmî, Mevlâna Celâleddin. *Mesnevi-i Şerif (3 ve 4. Kitab)*. çev. Veled Çelebi İzbu-dak. 3 Cilt. Ankara, 2014.
- Scholem, Gershom G. *Major Trends in Jewish Mysticism*. New York: Schocken Books, 1974.
- Sifrei Devarim*. çev. R. Shraga Silverstein. Sefaria. Erişim 20 Haziran 2022. https://www.sefaria.org/Sifrei_Devarim?tab=contents
- Ydit, Meir. “Lag Ba-Omer”. *Encyclopaedia Judaica*. 12/436-437. Detroit, New York, San Francisco: Thomson/Gale, 2007.
- Avot deRabbi Nathan*. Sefaria. Erişim 15 Mayıs 2025. https://www.sefaria.org/Avot_DeRabbi_Natan?tab=contents
- Babil Talmudu*. Erişim 26 Şubat 2021. https://www.sefaria.org/texts/Talmud/Bereshit_Rabbah, ts.
- Devarim Rabbah*. Sefaria. Erişim 10 Temmuz 2022. https://www.sefaria.org/Devarim_Rabbah?tab=contents
- Esther Rabbah*. Sefaria. Erişim 01 Ekim 2025. https://www.sefaria.org/Esther_Rabbah?tab=contents
- Kitab-ı Mukaddes*, ts.
- Kudîs Talmudu*. Sefaria. Erişim 20 Ekim 2020. <https://www.sefaria.org/texts/Talmud/Yerushalmi>
- Zohar*. Sefaria. Erişim 15 Temmuz 2022. <https://www.sefaria.org/Zohar?tab=contents>

